

۱۶۲۶۹۹۵

اسلامی مجمع

گفتمان جمهوری اسلامی ایران

در غرب آسیا و شمال آفریقا

مؤلفان:

رضا عابدی گناباد

حجت آرمال طاهری

عابدی گناباد، رضا، ۱۳۶۳ -	سرشناسه
گفتمان جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا و شمال آفریقا/ مولفان رضا عابدی گناباد، حجت آرمال طاهری.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: گروه آموزشی مدرس: سنجش و دانش، ۱۳۹۷.	مشخصات نشر
۴۳۴ ص.	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۶۳۲-۶۰۸۷-۹۶-۴	شابک
فیبا	وضعیت فهرست نویسی
کتابنامه: ص: ۳۸۹.	یادداشت
اسلام -- خاورمیانه -- تجدید حیات فکری	موضوع
Middle East -- Islamic renewal	موضوع
گفتمان دینی -- ایران	موضوع
Religious discourse -- Iran	موضوع
گفتمان -- جنبه‌های سیاسی	موضوع
Discourse analysis -- Political aspect	موضوع
ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ -- تاثیر بر کشورهای اسلامی	موضوع
Iran -- History -- Islamic Revolution, ۱۹۷۹ -- Influence on Islamic countries	موضوع
آرمال طاهری، حجت، ۱۳۷۱ -	شناسه افزوده
۹BP ۱۳۰۷ ۱۲۵۷/۶	رده بندی کنگره
۱۱۷/۴۸۰۹۵۶	رده بندی دیویی
۵۲۱۰۵۱۵	شماره کتابشناسی ملی

عنوان: گفتمان جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا و شمال آفریقا
مولفان: رضا عابدی گناباد، حجت آرمال طاهری
ناشر: گروه آموزشی مدرس، سنجش و دانش
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷
صفحه آرای: مهتاب دوستی
طراح جلد: مهتاب دوستی
تیراژ: ۵۰۰ نسخه
قیمت: ۱۸۰.۰۰۰ ریال

کلیه حقوق مادی و معنوی برای مولف محفوظ می باشد

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
فصل اول:	۶
کلیات	۶
اهمیت و ضرورت	۱۲
اهداف	۱۴
پرستش ها	۱۵
پرستش اصلی	۱۵
پرستش های فرعی	۱۵
فرضیه ها	۱۵
فرضیه اصلی	۱۶
فرضیه های فرعی	۱۶
تعاریف عملیاتی	۱۷
شاخص	۱۸
انقلاب اسلامی ایران	۱۸
جمهوری اسلامی	۲۱
خاورمیانه	۲۵
نظام بین الملل	۴۱
قدرت نرم	۴۲
امنیت ملی	۵۳
سیاست خارجی	۵۴
قدرت ملی	۵۸

۵۹	..... قلمرو
۵۹	..... روش
۶۱	..... ابزار گردآوری اطلاعات
۶۱	..... روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۶۱	..... پیشینه
۷۰	..... فصل دوم:
۷۰	..... روش شناسی و پارچوب نظری
۷۱	..... مقدماتی در مورد گفتار و تحلیل گفتمان
۷۵	..... ریشه مفهوم و تاریخچه گفتار
۷۹	..... چرایی ابهام در تعاریف گفتار و تحلیل گفتمان
۸۱	..... دسته بندی تعاریف گفتمان
۸۲	..... رویکردها و نظریاتی که در گسترش تحلیل گفتمان نقش داشتند
۸۳	..... زبان شناسی و گفتمان
۸۷	..... عوامل پیروزی یک گفتمان
۸۷	..... قابلیت دسترسی
۸۸	..... قابلیت اعتبار
۸۸	..... عوامل شکست یک گفتمان
۸۸	..... تصلب معنایی
۸۹	..... فراهم کردن زمینه برای رقیب
۸۹	..... انتقادات اساسی از نظریه گفتمان
۸۹	..... رهیافت ها و نظریه پردازان مطرح تحلیل گفتمان
۹۱	..... برخی نظریه پردازان مهم دیگر حوزه ی تحلیل گفتمان
۹۱	..... فرکو
۹۳	..... دیرینه شناسی و تبارشناسی

۹۶	گفتمان
۱۰۳	حکم
۱۰۴	پیستمه
۱۰۵	رابطه قدرت و دانش
۱۱۱	ایدئولوژی
۱۱۲	تاریخ
۱۱۴	طرد
۱۱۴	اسلاوی ریژک
۱۱۶	چهارچوب نظریه گفتمان لاکلاو و موفه
۱۱۶	الف) مبانی نظری اثرگذار و اهمیت آن به
۱۱۹	لاکلاو و موفه و نقد مارکسیسم
۱۲۳	مفاهیم اصلی مطرح شده در گفتمان لاکلاو و موفه
۱۲۴	دال برتر یا نقاط کانونی
۱۲۵	دال‌های شناور
۱۲۵	دال نهی
۱۲۶	دال و مدلول
۱۲۶	خصوصیت
۱۲۷	هویت
۱۲۸	حوزه گفتمان گونگی
۱۲۹	دقیقه یا وقته
۱۳۰	عناصر
۱۳۰	مفصل‌بندی
۱۳۱	موقعیت سوژه ای
۱۳۱	زنجیره هم‌ارزی و تفاوت

۱۳۲	وجه اسطوره ای و استعاره
۱۳۴	محورهای کاربرد الگوی لاکلاو و موفه در مباحث سیاسی
۱۳۴	منظومه گفتمانی
۱۳۹	از قدرت تا هژمونیک شدن گفتمان
۱۴۵	از بیقراری و ضدیت تا خلق و تثبیت معنا در گفتمان
۱۵۱	فردیت، عاملیت اجتماعی و سوزگی سیاسی
۱۵۲	سیاست و امر سیاسی
۱۵۵	ایدئولوژی
۱۵۵	اسطوره ها و تصورات
۱۵۷	مراحل پنجگانه پیدایش و سوسه گفتمان
۱۵۹	جمع بندی و ارزیابی
۱۶۸	فصل سوم:
۱۶۸	گفتمان خاورمیانه ای جمهوری اسلامی ایران
۱۶۹	مقدمه
۱۶۹	گفتمان پهلویسم
۱۸۰	پیامدهای گفتمان پهلویسم
۱۸۱	وابستگی
۱۸۲	تخریب میراث مشروطیت
۱۸۲	شکاف طبقاتی و عقیدتی در کشور
۱۸۳	تقریب تدریجی جریانهای اسلام گرا به عنوان جالسر نظم هژمونیک گفتمان پهلویسم
۱۸۶	یارادایم با گفتمان انقلاب اسلامی
۱۸۹	گفتمان انقلاب اسلامی
۱۸۹	شکل گیری گفتمان انقلاب اسلامی به عنوان اعتراضی اجتماعی و سیاسی علیه غیریت های گفتمان پهلویس
۱۹۱	ناکامی سایر گفتمان های رقیب در غیریت سازی با گفتمان پهلویسم و غرب

نگاه معنویت گرایانه، ارزشی، هویت خواهانه، فرهنگی و تمدنی در گفتمان انقلاب اسلامی	۲۹۶
تجلی گفتمان انقلاب اسلامی در نظام جمهوری اسلامی	۲۹۸
دال مرکزی اسلام سیاسی فقهاتی در گفتمان انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی	۳۰۱
مهمترین محورهای گفتمان انقلاب اسلامی	۳۱۱
مهمترین شاخص های گفتمان جمهوری اسلامی ایران	۳۱۳
مفصل بندی گفتمان انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی	۳۱۶
جنبه های مهم سیاست خارجی امام خمینی و آیت الله خامنه ای	۳۲۰
اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران	۳۲۱
عوامل اثرگذار بر گفتمان ملی و فرا ملی نظام جمهوری اسلامی ایران	۳۲۳
ابعاد ملی گفتمان جمهوری اسلامی ایران	۳۲۳
ابعاد گفتمان منطقه ای جمهوری اسلامی ایران	۳۲۴
ابعاد بین المللی گفتمان جمهوری اسلامی ایران	۳۲۵
نقش گفتمان های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در بخش های این کشور در منطقه	۳۲۵
خاورمیانه و گفتمان ایران	۳۳۲
گفتمان خاورمیانه ای ایران قبل از انقلاب اسلامی (دوره پهلوی)	۳۳۴
گفتمان خاورمیانه ای ایران بعد از انقلاب اسلامی	۳۳۶
مهمترین شاخص ها و مؤلفه های مدنظر گفتمان خاورمیانه ای جمهوری اسلامی ایران	۳۳۹
اسلام گرایی استکبارستیز	۳۳۹
شیعه گرایی وحدت گرا (تشکیل امت واحده اسلامی)	۳۵۳
استقلال گرایی (استقلال خواهی)	۳۷۶
ضدنفوذ گرایی مبتنی بر حمایت از محور مقاومت در برابر محور سازش	۳۸۹
فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی و زبان فارسی	۳۰۴
فرهنگ	۳۰۵
تمدن	۳۱۸

عوامل مؤثر در زایش، اعتلا، زوال و انحطاط تمدن ها	۳۳۳
رابطه ی فرهنگ با تمدن	۳۳۴
فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی	۳۳۸
فرهنگ و تمدن ایرانی	۳۳۸
تمدن اسلامی	۳۴۶
فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی (از ورود اسلام به ایران تا پیروزی انقلاب اسلامی)	۳۵۰
حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی با محوریت ایران در منطقه پس از انقلاب اسلامی	۳۷۳
زبان فارسی	۳۷۴
اهداف بلندمدت گفتمان - جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا و شمال آفریقا	۳۸۰
نگاهی به جایگاه منطقه گرایی در گفتمان منطقه ای جمهوری اسلامی ایران	۳۸۱
معنا، مفهوم و اهمیت منطقه گرایی	۳۸۱
تاریخچه پیدایش منطقه گرایی در جهان معاصر	۳۸۴
سطوح مختلف همگرایی منطقه ای	۳۸۶
منطقه گرایی نوین	۳۸۷
وضعیت همکاری های منطقه ای در منطقه خاورمیانه	۳۸۹
نگرش های متفاوت نسبت به منطقه گرایی در گفتمان خاورمیانه ای جمهوری اسلامی ایران	۳۹۲
بی فایده و مشکل بودن همگرایی منطقه ای و تلاش برای عدم درگیرسازی ایران در منطقه خاورمیانه	۳۹۳
منطقه گرایی به عنوان یک فرصت و تلاشی برای رفع تهدیدها	۳۹۵
نتیجه گیری	۴۰۲
منابع	۴۰۹

مقدمه

برخی بر این باورند که انقلاب اسلامی ایران را پس از انقلاب کبیر فرانسه در قرن هجدهم میلادی و انقلاب سوسیالیستی در سال ۱۹۱۷، که در سال ۱۹۷۹ شکل گرفت، بزرگترین انقلاب تاریخ معاصر به شمار می‌رود. انقلاب ایران دارای ماهیتی اسلامی بود، جنبه‌های سیاسی، اقتصادی و اعتقادی نیز جزئی از این ماهیت محسوب می‌شوند. در این میان، ماهیت دینی و به‌ویژه مذهبی (شیعه‌گرایانه مبتنی بر برداشتی انقلابی و سیاسی)، انقلاب ایران را از سایر انقلاب‌های قرن بیستمی متمایز کرد.

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ماه ۱۳۵۷ ما شاهد شکل‌گیری نوعی شیفت پارادایم و یا شیفت گفتمان بودیم. نظام جمهوری اسلامی ایران که جانشین نظام پهلوی شده بود عملاً گفتمان، رفتار و کارکردی دیگری را علاوه بر سیاست داخلی در سطح سیاست خارجی خود در سطح منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا طرح و نمایندگی کرد که با گذشته بسیار متفاوت بود. علی‌رغم این مهم و گذشت چند دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، هنوز کم‌تر پژوهشی را می‌توان سراغ گرفت که به تبیین مؤلفه‌ها، شاخص‌های گفتمان جمهوری اسلامی ایران در منطقه پرداخته باشد.

این مهم با عنایت به اهمیت منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا در سبالات جهانی در ابعاد ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئوکالچر و همچنین قرار گرفتن این منطقه به عنوان زیرسیستم‌های آن در هلال دفاعی جمهوری اسلامی ایران به علت مرز مشترک و پیشینه‌های تاریخی و فرهنگی به درازای تاریخ پیش از اسلام و همچنین تلاش ایران برای تبدیل شدن به قدرت اول منطقه‌ای در اسناد بالادستی چون چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است. همچنین این مهم با عنایت به تلاش رقبای منطقه‌ای و قدرت‌های فرامنطقه‌ای برای محدود

کردن جمهوری اسلامی ایران و به‌ویژه ابعاد گفتمانی مدنظرش دارای اهمیتی دو چندان خواهد بود.

در این کتاب سعی شده است که با توسل به نظریه گفتمان لاکلا و موفه و تا حدودی فوکو به عنوان روش و چهارچوب نظری بهره‌گیری شود. ما در این کتاب در چهار فصل سعی کرده ایم تا با پرداختن کامل و مفید به بیان گفتمان خاورمیانه‌ای جمهوری اسلامی ایران بپردازیم. در فصل اول همان‌گونه که خواهید خواند سعی کرده ایم به کلیات پرداخته و با ارائه تعاریف علمی به طرح بیان مسئله اهداف فرضیات مطرح شده در این باب و همچنین تعریفی روشن از ویرگان‌کیدی بپردازیم. در فصل دوم نیز با توجه به اهمیت ویژه‌ای که روش‌شناسی و طرح چهارچوب نظری دارد سعی کردیم به صورت دقیق به طرح مفهوم گفتمان و تحلیل گفتمان در نظریات اندیشمندان همچون لاکلا و موفه و میشل فوکو در این حوزه بپردازیم.

پس از طرح کلیات و روش‌شناسی و چهارچوب نظری در دو فصل ابتدایی در فصل سوم به طرح مولفه‌های گفتمان خاورمیانه‌ای جمهوری اسلامی ایران پرداخته می‌شود. در این فصل به این نکته اشاره می‌شود که اسلام سیاسی فقهاتی به عنوان دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی مطرح می‌باشد. در این نگاه اسلام بر خلاف برداشت سکولار غربی، دینی سیاسی است. اسلام سیاسی در برابر مفهوم اسلام سنتی معنا و مفهوم پیدا می‌کند. گفتمان انقلاب اسلامی ایران با دال مرکزی اسلام سیاسی فقهاتی را باید به عنوان اعتراض اجتماعی و سیاسی علیه غیریت‌های ملی‌گرای افراطی ایرانی، شبه مدرنیسم غربی، سکولاریسم و میلیتاریسم گفتمان پهلویسم تلقی کرد که از اصطکاک و دیالکتیک میان گفتمان مسلط شهابت با غرب و پادگفتمان‌های تفاوت با غرب به وجود آمد. اندیشه سیاسی امام خمینی و گفتمان انقلاب اسلامی، قرآنی از اسلام سیاسی بود که عزت و کرامت انسان مسلمان را با نگاه توحیدی

محور حرکت خود قرار داد. گفتمان امام خمینی با دال مرکزی توحید و خدامحوری و پررنگ کردن مرزهای غیریت با مفاهیم مخالف و مغایر با آن، موفق شد تا زنجیره هم ارزی خود را در برابر فرهنگ و تمدن غربی و به ویژه اصرار بر دشمنی با آمریکا و رژیم صهیونیستی به عنوان مهم ترین نمودهای کفر و ظلم و همه گفتمان های سکولار سامان دهد و سنت ها و باورهای مذهبی شیعی را برجسته نماید. علاوه بر این، آنچه که باید در دال مرکزی اسلام سیاسی فقهاتی به آن توجه داشت، برداشت های مذهب شیعه و شخص امام خمینی به عنوان بنیان گذار این انقلاب است. همچنین در این فصل مطرح می شود که گفتمان خاورمیانه ای جمهوری اسلامی ایران دارای ۵ شاخص اسلام گرایی استکبارستیز، شیعه گرایی وحدت گرا (امت واحده اسلامی)، استقلال گرایی (استقلال حرامی)، ضد نظم گرایی مبتنی بر حمایت از محور مقاومت در برابر محور سازش و فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی و زبان فارسی است. باید توجه داشت با پیروزی انقلاب اسلامی و ماهیت ایدئولوژیک و الهام بخش آن، اگرچه جمهوری اسلامی ایران نیز به ویژه پس از پایان جنگ سرد و شبه ایران به دنبال مطرح کردن گفتمان خود به عنوان گفتمان هژمونیک در سطح منطقه و تبدیل شدن به قدرت اول این پهنه جغرافیایی است، اما باید توجه داشت که مؤلفه های گفتمان خاورمیانه ای جمهوری اسلامی با رژیم گذشته بسیار متفاوت بود. در عصر پهلوی ایران به دنبال سلطه منطقه ای بود. در این معنا، البته این سلطه با وابستگی به غرب و دفاع از منافع بلوک سرمایه داری در برابر بلوک کمونیسم، مقابله جریان های برهم زننده نظم موجود، روابط با اسرائیل و دیگر متحدان آمریکا و تأمین امنیت انرژی معنا پیدا می کرد. گفتمان منطقه ای ایران عصر پهلوی به دنبال برتری نژادی و هویت تاریخی بود. ایران در غرب آسیا و شمال آفریقا به دنبال رهبری منطقه ای و احیای امپراتوری ایرانی بود. اما جمهوری اسلامی ایران و گفتمان مدنظرش با شاخص های مورد اشاره در شرایط فعلی و در افق بلند مدت به دنبال دستیابی به تمدن نوین اسلامی و شکل دهی به

خاورمیانه اسلامی در برابر نظم و ساختار انگلیسی و آمریکایی تحمیلی به این پهنه‌ی جغرافیایی و تبدیل جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرت اول منطقه‌ای و حرکت به سمت هژمونیک شدن گفتمان انقلاب اسلامی است.

در مورد این اهداف به نظر می‌رسد که منطقه‌گرایی به عنوان یکی از اشکال چندجانبه‌گرایی، رویکرد و راهبرد تحقق و تأمین برتری منطقه‌ای ایران می‌باشد. عناصر اسلام‌گرایی استکبارستیز، تبعه‌گرایی وحدت‌گرا (امت واحده اسلامی)، استقلال‌گرایی (استقلال‌خواهی) و ضد نظم‌گرایی مبتنی بر حمایت از محور مقاومت در برابر محور سازش، فرهنگ و تمدن ایرانی- اسلامی و ربان فزینی در برخی موارد دارای برخی همپوشانی‌هایی با یکدیگر نیز هستند. این شاخص‌ها برگرفته از ابعاد دین اسلام، مذهب شیعه، تاریخ ایران باستان و دوران معاصر، رهنمودهای رهبران انقلاب اسلامی مانند آیت الله خمینی و آیت الله خامنه‌ای و همچنین قانون اساسی و سایر اسناد ولادیتی نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است. شاخص‌های مورد اشاره با عنایت به آنکه بخش عمده‌ی نظامی و ایدئولوژیک نظام جمهوری اسلامی مانند سپاه پاسداران و به‌ویژه نیروی قدس آن علم و غم وجود برخی صداها و دیگر در بخش‌هایی از حاکمیت و دولت‌ها، متولی بخش اعظم تنش‌گری‌های منطقه‌ای تهران در سطح خاورمیانه بوده است، نسبتاً در طول زمان ثابت بوده‌اند. در فصول چهارم نیز به طرح نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد می‌پردازیم. لازم به ذکر است که این اثر بخشی از رساله مفصل‌تر دکترای، دکتر رضا عابدی گناباد است که با عنوان «گفتمان جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه و چالش‌های پیش‌رو» با درجه عالی (نمره ۲۰) در دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) مشهد مورد دفاع قرار گرفته است می‌باشد.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم که از تلاش‌های دکتر ابراهیم فیاض به عنوان استاد راهنما و دکتر احمد نادری به عنوان استاد مشاور که نقش پررنگی در تدوین این رساله و این کتاب داشته‌اند تشکر کنیم.

رضا عابدی گناباد

حجت آرمان طاهری

www.ketab.ir